

ISHSIZLIK, UNING KO'RSATKICHLARI VA TAHLILI

Niyozova I.N

Buxoro Davlat Universiteti "Iqtisodiyot va turizm" fakulteti Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

Axmedova Farangiz

Iqtisodiyot yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola mehnat bozori, ishsizlik, uning paydo bo'lishi va sabablari, mamlakatda ishsizlikni tabiiy darajaga keltirish uchun nimalarga alohida e'tibor berish kerakligi, mamlakatimizda va xorijiy mamlakatlarda ishsizlik darajasini pasaytirish uchun ko'rilayotgan chora tadbirlar, ishsizlik darajasi yuqori bo'lishining natijasida yuzaga keladigan makroiqtisodiy muammolar va ularni qanday bartaraf etish yo'llari haqida.

Kalit so'zlar: mehnat bozori, mehnat taklifi, ishsizlik darajasi, ish bilan bandlik, mehnat resurslari, ishchi kuchi, YaIM, YMM

Key words: labor market, labor supply, unemployment rate, employment, labor resources, labor force, GDP, GDP

Ключевые слова: рынок труда, предложение рабочей силы, уровень безработицы, занятость, трудовые ресурсы, рабочая сила, ВВП, ВВП

KIRISH

Mehnat bozori- ish beruvchilar va yollanib ishlashni xohlovchilarni bevosita bog'lab turadigan bozor hisoblanadi. Mehnat bozorining asosiy qismini ishlab chiqarish kuchlari tashkil etadi. Ishlab chiqarish kuchlari, mehnat resurslari va ishchi kuchini o'z ichiga oladi. Ishchi kuchi deganda mehnatga layoqatli yoshdagi, ishlayotgan va ishsiz yurgan aholining umumiy soni nazarda tutiladi. Mehnat bozori-mamlakat YaIMiga ta'sir etuvchi omillardan biri hisoblanadi. Buni Ouken o'z qonunida isbotlab o'tgan. Unga ko'ra : ishsizlik potensialining 1% ga oshishi, YaIM ning 2.5%-3% ga pasayishiga olib keladi. Bundan kelib chiqqan holda mamlakat aholisining ish bilan bandligi har bir mamlakatning iqtisodiy taraqqiyotga erishishiga sababchi bo'ladi. Misol uchun oladigan bo'lsak, mamlakatda ishsizlik darajasi yuqori bo'lganda ishsizlarning ko'p qismi davlatning boshqariluvidan norozi bo'ladilar va buning oqibatida hukumatga qarshi turli namoyishlar olib boradilar natijada hukumat o'z holatini yo'qotishi mumkin va ishsizlik oqibatida mamlakatda makroiqtisodiy beqarorlik kelib chiqadi. Bugungi kunda ishsizlik mamlakatning eng asosiy muammosi bo'lgan mamlakatlar ham mavjud. Bunday mamlakatlar iqtisodiy qoloq malakatlar ro'yxatiga kirgani ham sir emas. Buni quyidagi rasmda ko'rishimiz mumkin:

- South Africa: 29.8%
- Djibouti: 27.9%
- West Bank and Gaza: 25.7%
- Eswatini: 24.4%
- Republic of Congo: 21.8%¹.

1- rasm. Ishsizlik darajasi eng yuqori mamlakatlar, 2023-yil⁴⁵

O'zbekistonda 2023 yilning yanvar-sentabr oylarida ishsizlik darajasi 4.33%ni tashkil etib, o'tgan yilning shu davriga nisbatan 0.18 foizga kamaygan.⁴⁶

Ma'lumki, aholining ish bilan bandligi mamlakat YaIMiga ta'sir etuvchi omillardan biri hisobladi. Shunday ekan mamlakat turmush tarzini yaxshilash, iqtisodiy barqarorlikka erishish, mamlakatni rivojlangan mamlakatlar qatoriga kiritish uchun aholini ish bilan band qilish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida bir qancha iqtisodiy muammolarni boshidan kechirdi. Bulardan bir aynan ishsizlik muammosi bo'lgan. O'sha davrdagi ishni taklif qiluvchilarning bilim va ko'nikmalari talabga javob bermasligi, mehnat bozoridagi talab va taklif o'rtasidagi tafovutlarni keltirib chiqargan. Buning oqibatida aholi o'z oilasini boqish anchagina qiyin bo'lgan sharoitda, boshqa mamlakatga borib pul ishlab o'z oilasini boqish imkoniyatidan foydalangan. Buning oqibatida mamlakatda mehnat migratsiyasi vujudga kelishni boshlagan va u haligacha davom etmoqda. Mehnat migratsiyasining salbiy tomonlari, mehnat bozorida raqobatni pasayishi, mamlakat ichida mehnatga layoqatli aholi soni kamayishi, chetdan keladigan valyuta uchun mamlakatda hech qanday tovar va xizmatlar yaratilmasligi va buning oqibatida mamlakatda inflyatsiyaning ma'lum darajaga ko'tarilishi.

Ammo, masalaning yana bir tomoni mavjud. Masalan: Hindistonni oladigan bo'lsak, bu mamlakatda YaIM ko'pchilik mamlakatlarga qaraganda ancha yuqori ammo, aholi soni ko'pligini inobatga olgan holda bu mamlakat rivojlangan mamlakatlar qatoriga hali kirmagan. Bundan tashqari favqulotda bo'ladigan hodisalar ham ishsizlikka o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Bunga misol qilib 2020-yilda butun dunyoda bo'lgan pandemiyani olishimiz mumkin. Karantin oqibatida qanchadan qancha aholi ishsiz qoldi

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasidagi mehnat bozorida quyidagi xususiyatlarni ko'rishimiz mumkin:

1. Mehnat taklifining talabdan yuqori ekanligi
2. Kasaba uyushmalari ta'siri sezilarsiz ekanligi
3. Mehnatga haq to'lash va yashash minimumi o'rtasidagi tafovutlarning yuqori ekanligi
4. Mehnat taklif qiluvchilarda yetarlicha malaka yo'qligi

O'zbekistonda mehnat bozorini rivojlantirish va ishsizlik darajasini qisqartirish uchun yuqoridagi 4 ta xususiyatga e'tibor berishimiz kerak. Aynan shu xususiyatlarning mavjudligi mehnat bozoridagi kamchiliklardan dalolat beradi. Aholining munosib va rasmiy

⁴⁵ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/unemployment-by-country>

⁴⁶ <https://kun.uz/uz/news/2023/11/16/ozbekistonda-rasmiy-ishsizlik-darajasi-malum-qilindi>

ish bilan bandligini ta'minlash maqsadida "O'zbekiston Respublikasining 2021-2030 yillarda aholi bandligiga ko'maklashish strategiyasi" ishlab chiqildi. Ushbu strategiyani amalga oshirish natijasida erishiladigan maqsadli ko'rsatkich va indikatorlar 2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalar samarali va munosib ish bilan bandlikni oshirish asosida barqaror va umumqamrovli iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi.⁴⁷ Bugungi kunda mamlakatimizda ishsizlikni oldini olishda ko'plab chora tadbirlar ishlab chiqilmoqda. 2023-yil davomida viloyatdagi Aholi bandligiga ko'maklashish markazlari tomonidan 35 ming nafar xotin-qizlarning bandligini ta'minlash xizmatlari ko'rsatildi. Jumladan:

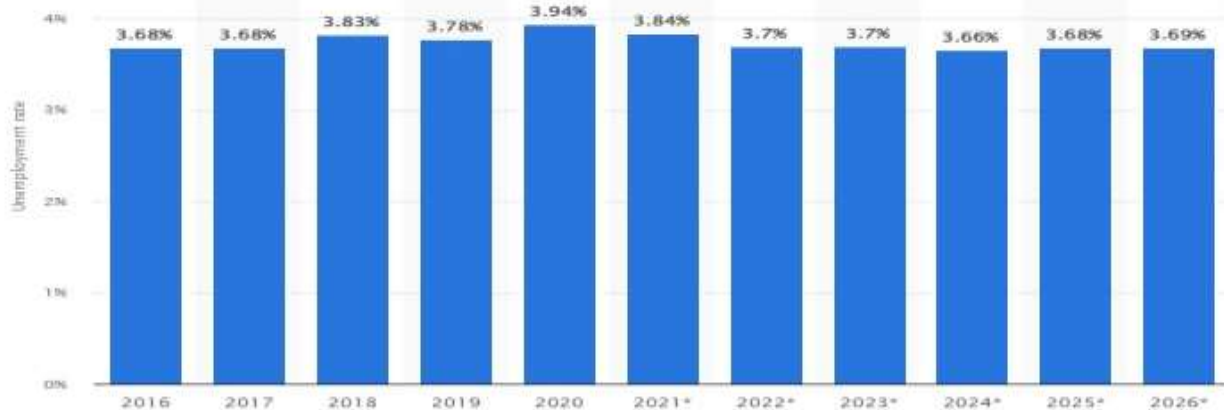
Korxonalar va tashkilotlardagi mavjud vakant (kvota) ish joylariga 9591 nafar xotin-qizlar joylashtirildi. 5278 nafar ishsiz xotin-qizlarni moddiy qo'llab-quvvatlash maqsadida ishsizlik nafaqasi to'lab berildi. Mehnat bozori hamda bandlik sohasida talab yuqori bo'lgan kasblarga 7569 nafar ish bilan band bo'lmagan xotin-qizlar kasbga tayyorlash va qayta tayyorlashga vuborildi. Jamoat ishlari jamg'armasiga ajratilgan mablag'lar hisobidan jami 11100 nafar xotin-qizlar jamoat ishlariga jalb qilindi. 254 nafar ishsiz xotin-qizlarga shaxsiy tomorqasida yengil tipdagi issiqxona qurilishi uchun, ekin ekishga urug'lar va ko'chatlar xarid qilinishi, sug'orish vositalarini xarid qilish uchun subsidiyalar berildi.⁴⁸ Bundan tashqari, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, o'zini- o'zi band qilish maqsadida banklar tomonidan kreditlar berilishi tashkillashtirilyotgani, yosh tadbirkorlarga iqtisodiy qulayliklar yaratilyotgani ham ishsizlikni oldini olishga qaratilgan tadbirlardan hisoblanadi.

Mehnat bozori va ishsizlik muammolari har bir mamlakatda kuzatilgan. Masalan: hozirgi kunda rivojlangan mamlakat hisoblanadigan Janubiy Koreyani olsak. 1998- yil Koreya mehnat bozoriga juda katta zarba bo'lgan: bunda, ommaviy ishsizlik, ishsizlikning kengayishi, daromadlar tafovuti, bandlik strukturasi yomonlashuvi, katta ijtimoiy xarajatlar kabi bir qator muammolarga duch kelgan. Bu davrda Koreyaning bandlik sug'urtasi tizimi o'zining go'daklik bosqichida edi. Shuning uchun tizim ishchilarning aksariyat qismini qamrab ololmadi, ayniqsa kichik biznesdagi ishchilarni chunki ular hali endi mehnat bozoriga kirib kelishgandi. Koreya iqtisodiyoti 2000- yilda tanazzuldan keyin tiklana boshladi. 2020-yilda Janubiy Koreyada ishchilar uchun soatiga mehnat unumdorligi 41,7 AQSH dollari atrofida baholandi. Janubiy Koreyada mehnat unumdorligi darajasi oxirgi yigirma yil ichida barqaror ravishda o'sib bordi, lekin dunyoning boshqa rivojlangan iqtisodiyotiga qaraganda nisbatan past. 2020-yildagi pandemiya hamma malakatga o'z ta'sirini o'tkazgani kabi, Janubiy Koreyaga ham o'z ta'sirini o'tkazdi. 2020-yil pandemiyadan so'ng Koreya qurilish sektori 19 000 ish o'rinlarini yo'qotdi, chakana savdo sektori esa 67 000 ish o'rinlarini qisqartirdi. Ko'pgina kompaniyalar mehnat narxining oshishi sababli an'anaviy ravishda kam maoshli ishlarni qisqartirish uchun eng kam ish haqini oshirishdan foydalangan. 2021-yilda Janubiy Koreya poytaxti Seulda ishsizlik darajasi 4,8 foiz atrofida bo'ldi, bu o'tgan yilgi 4,6 foiz ko'rsatkichidan biroz yuqori. Seuldagi ishsizlik darajasi so'nggi yillarda barqaror o'sib bormoqda.⁴⁹

⁴⁷<https://review.uz/uz/post/2016-2021-yillarda-mehnat-bozorida-amalga-oshirilgan-ishlar-va-erishilgan-natijalar-sharhi>

⁴⁸ <https://mehnat.uz/oz/article/bandlik>

⁴⁹ <https://www.statista.com/statistics/1290385/south-korea-unemployment-rate-in-seoul/#:~:text=In%202021%2C%20the%20unemployment%20rate,rise%20steadily%20in%20recent%20years.>

2- rasm. Janubiy Koreyada 2016- 2026- yillarda ishsizlik darajasi⁵⁰

Har bir davlat tizimli farovonlik dasturlarini ishlab chiqishi kerak, albatta hozirgi vaziyat va kelajakdagi imkoniyat va sharoitlardan kelib chiqqan holda. Ishsizlikni qisqartirish va mehnat bozorini yanada rivojlantirish maqsadida o'z oldiga maqsadlarni qo'yib shu orqali ularni amalga oshirish kerak. Bunda mamlakatning iqtisodiy hamda siyosiy institutlari muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki mamlakat iqtisodiy va siyosiy institutlari qanchalik yaxshi rivojlangan bo'lsa mamlakatdagi aholi farovonligi ham shunchalik yaxshi bo'ladi.

Xulosa. Bugungi kunda Respublikamizda mehnat bozorining shakllanishi ayrim to'rsiqlarga uchramoqda, bunga sabab ish taklif qiluvchilar yetarlicha malaka va ko'nikmaga ega emasliklari." Jamiyatimizda ayrim kasb egalari yetishmaydi ammo ishsizlik darajasi ham yuqori, paradoks"⁵¹. Bunga asosiy sabablardan biri O'zbekistondagi ta'lim tizimi. Mamlakatda ta'lim tizimi qanchalik yuqori va sifatli darajada bo'lsa mamalakat yetishtirayotgan kadrlar nafaqat shu mamlakatga balki istalgan mamlakatga kerakli kadr bo'la oladi. Masalan iqtisodiy rivojlangan davlatlardan biri AQSH ni misol qilsak. Bir qator qiyinchiliklarga qaramay, AQSh ta'lim tizimi o'zini dunyodagi eng yaxshi tizimlardan biri sifatida ko'rsatdi. Har yili o'n minglab odamlar Amerika Qo'shma Shtatlariga turli mamlakatlardan faqat bitta maqsad - Amerika kollejlari va universitetlarida o'qish uchun ketadi. Boshqa shtatlarga qaraganda Qo'shma Shtatlarda ko'proq oliy o'quv yurtlari mavjud. Garvard, Stenford, Kembrij, Prinston kabi universitetlar azaldan dunyo bo'ylab eng yuqori darajadagi ta'lim bilan sinonim bo'lib kelgan. Ularni tamomlagan insonlar kelajakda muvaffaqiyatli martaba qurish uchun barcha imkoniyatlarga ega⁵². U yerdagi ta'lim sifatining yuqori ekanligi, talabalar bo'sh vaqtlarida yaqin oradagi kutubxonalardan bemalol va istalgan vaqtda foydalana olishlari mumkinligi, o'z ixtirosi yoki fandagi yaratgan yangiligi uchun yetarlicha mukofot bilan taqdirlanishi bu mamlakat talabalariga motivni shakllantiradi va o'z ustida yanada kuchliroq ishlashi uchun turtki bo'ladi. Aynan shu qulayliklar sababi o'laroq Jef Bezos, Bill Geyts, Stiv Jobs kabilar aynan shu mamlakatda

⁵⁰ <https://www.statista.com/statistics/263701/unemployment-rate-in-south-korea/>

⁵¹ "Talaba do'stinga 78+ tavsiya". Alisher Umirdinov.2021-yil

⁵² <https://uz.drunkentengu.com/obra1zovanie-v-ssha-uroven-i-osobennosti-6111>

yetishib chiqqan. To'g'ri hamma ixtirochi yoki milliarder tadbirkorlar oliy ma'lumotga ega emasdir lekin ixtirochi ham tadbirkor ham yildan yilga zamonga mos ravishda o'z bilim va tajribalarini yangilab borishi ,bor imkoniyatlardan to'g'ri foydalanishi evaziga shunday natijaga erishgan Bunday qulayliklar o'z- o'zidan bu davlatda malakali kadrlar yetishmovchiligini oldini oladi.

Aksincha iqtisodiy jihatdan qoloq mamlakat hisoblanadigan Shimoliy Koreya mamlakatida esa ta'lim sifati juda past, ta'limni yaxshilashga qaratilgan chora tadbirlar deyarli yo'q, ta'lim dargohlari ba'zilar uchun uzoq bo'lgani ulardagi kelajakdagi rivojlanishga bo'lgan intilishlarini susaytiradi yoki yaqin bo'lgan taqdirda ham malakali mutaxassis kadr yetishmasligi kabi muammolar bu mamlakat aholisi muammolaridan biri hisoblanadi. Shunday ekan ta'lim tizimi sifatiga e'tibor qaratish ishsizlikni oldini olishda o'z natijasini albatta ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining «Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida»gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining 2021-2030 yillarda aholi bandligiga ko'maklashish strategiyasi”
3. Niyozova, I. (2021). Mechanism of Implementation of Mandatory Health Insurance in Uzbekistan under Conditions of Increasing Integration Processes. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 7(7).
4. Odinayeva, N. F., Bakayeva, M. A., & Giyazov, B. B. (2022). Intellectuals with Higher Education in the Economy and Ways to Increase their Competitiveness. Miasto Przyszłości, 84-86.
5. Niyozova, I. (2021). The Transition to the Green Economy and the Importance of Strategy. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).
6. Таирова, М. М., & Рахматуллаева, Ф. М. (2015). Условия формирования инновационной экономики. Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы, (1), 115-118.
7. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Поддержка предпринимательской деятельности в Узбекистане. International scientific review, (2 (12)), 105-107.
8. Таирова, М. М., & Кодирова, Н. Р. К. (2020). Инновация-концептуальная основа модернизации. Наука и образование сегодня, (2 (49)), 35-36.
9. Таирова, М. М., Абдуллаев, А. Ж., & Гиязова, Н. Б. (2016). Особенности маркетинга в агропромышленном комплексе. In Современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования (pp. 3871-3873).
10. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Роль маркетинга в сфере агропромышленного комплекса Узбекистана. In Современные тенденции развития аграрного комплекса (pp. 1616-1620).

11. Kayimova, Z. A. (2023). Importance And Development Of Internet Marketing For Enterprises In The B2b Market. *Studies In Economics And Education In The Modern World*, 2(10).

12. Qayimova, Z. (2023). Инновации как фактор повышения эффективности предприятий в условиях цифровизации экономики. *Центр научных публикаций (buxdu.uz)*, 32(32).

13. Qayimova, Z. (2023). Theoretical Aspects of the Development of the Socio-Economic Infrastructure of the Country. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 27(27).